

POVIJEST O KOJOJ SE NE PRIČA

Varaždin prvi "Judenfrei" grad u NDH: nacisti ga isticali kao primjer "kako postupati sa Židovima"

Autor: Danica Pajtak - "Regionalni tjednik", Varaždin, 10.7.2012.

Adolf Steiner bio je Židov koji je izbjegao i preživio pakao varaždinskog holokausta. Nakon rata postao je prvi direktor varaždinske mljekare na čijim je temeljima nastala Vindija, a obnašao je i brojne druge važne dužnosti. Po političkom uvjerenju postao je uvjereni komunist. Adolf Steiner jedna je od 43 osobe židovskog podrijetla u Varaždinu koje su preživjele holokaust, dok je ostalih 189 odvedeno je u logore, gdje su i umrli.

No, o tom dijelu varaždinske povijesti, nažalost malo se priča i malo zna... Mi donosimo priču o duhu jednog sramotnog vremena u kojem je biti druge vjere, nacionalnosti, seksualnog opredjeljenja bilo kažnjivo smrću. Pišemo o tome jer povijest je zbir svih stvari koje su se mogle izbjeći. A kako bi ih izbjegli moramo znati što se točno zbivalo...

Julijo Steiner, Židov rodom iz viničkog kraja, doselio se početkom prošlog stoljeća u Varaždin. Svoje je prezime odmah promijenio u Kamenić, a njegovoj obitelji ni danas nije poznat razlog. No, ta odluka nekoliko desetljeća kasnije zacijelo je spasila život njegovom sinu Adolfu Steineru koji je bio u svojim dvadesetima kada su 11. travnja 1941. godine Nijemci ušli Varaždin, a vlast su preuzele ustaše.

Spasilo ga prezime

Bilo je i toga: Adolfa Steinera od ustaša je skrivao i njemački časnik, koji ga je kasnije posjećivao.

Odmah po uspostavi NDH, u Varaždinu je počela politika segregacije i primjenjivanje rasnih zakona. Adolf Steiner, tada već Kamenić, i njegova trudna žena Ličanka Katarina Šimunić, znali su što to znači te su se počeli skrivati odmah po dolasku ustaša na vlast. Što su sve

Ustaše ispred varaždinske gradske vijećnice

proživjeli tijekom tih ratnih godina slabo je poznato, no nešto ipak zna Martin Kamenić, unuk Adolfa Kamenića i praunuk Julija Steinera.

- Djed nije mnogo volio pričati što se sve događalo u vrijeme rata, ali znam da im je bilo jako teško. Prvo su se skrivali kod žene koja je iznajmljivala stan nekom njemačkom časniku. On je otkrio da krije Židove, ali je sreća u nesreći bila to što se taj njemački časnik smilovao nad mladim parom koji je čekao dijete te nije ništa poduzeo kako bi ih otkrio. Čak je nakon rata u nekoliko navrata došao u Varaždin kako bi ih posjetio - ispričao nam je Martin Kamenić koji smatra kako Varaždin nepravedno zaboravlja na ulogu Židova u kreiranju gradske povijesti, ekonomije, znanosti i ostalog.

- Židovska zajednica u Varaždinu možda nikada nije bila posebno brojna, ali Židovi, pa i moj djed i pradjed, raznoraznim su donacijama pomagali muzej. Osim njih, tu su još bili brojni Židovi koji su na ovaj ili onaj način doprinosili kulturnom životu Varaždina, a danas o njima

nema niti spomena. Židovsko groblje je zaključano, sinagoga stoji neobnovljena. Mislim da je to žalosno za jedan grad koji sebe naziva turističkim, da nema spomena o tako važnom dijelu svoje povijesti - smatra Martin Kamenić.

Nada se da će u budućnosti bivša sinagoga postati memorijalni centar.

U Varaždinu danas Židova gotovo da i nema

Varaždinski Židovi većinom su odvedeni u Loborgrad i Jasenovac, a manje njih u Gospić i Auschwitz

- Mislim da nema potrebe za crkvom, jer koliko znam u Varaždinu su se na posljednjem popisu stanovništva kao Židovi deklarirale samo dvije osobe, ali memorijalni centar svakako ima smisla - smatra Kamenić.

I mi smatramo da bi takav memorijalni centar bio dostojno iskazivanje poštovanja varaždinskim žrtvama holokausta kojih je u Židovskoj općini Varaždin bilo 189.

Adolf Steiner (desno) nakon rata postao je komunist

Varaždinski Židovi većinom su odvedeni u Loborgrad i Jasenovac, a manje njih u Gospić i Auschwitz. Logore i holokaust preživjele su 43 osobe židovskog podrijetla u Varaždinu.

Jedna od tih osoba bio je Adolf Steiner-Kamenić s početka priče. Njegova obitelj danas smatra kako mu je pomoglo promijenjeno prezime, zatim činjenica da je supruga Kamila bila katolkinja iz Like, ali i njegov nevjerojatni instinkt za preživljavanje i sposobnost koja ga je kasnije u životu dovela na čelne pozicije mnogih varaždinskih tvrtki. Adolf Steiner tako je nakon rata bio uspješan direktor mljekare na čijim je temeljima nastala Vindija, bio je voditelj Vjesnikove poslovnice Varaždin te je obnašao i druge dužnosti.

Spavao u bačvama

No, u vrijeme rata radio je samo na tome kako da sačuva živu glavu. Osim u domovima hrabrih ljudi, Adolf Steiner skrivao se po vani, pa je spavao i u improviziranim zemunicama, kao i u bačvama. Drugi Židovi, koji nisu se odmah sakrili ili pobjegli, bili su izloženi sustavnom maltretiranju i rasističkim zakonima.

- Ustaše su od samih početaka provodile diktatorsku politiku i vlast, a već krajem travnja počele su se donositi prve odluke o Židovima i isticanju oznaka. Arijevci, odnosno Hrvati nisu smjeli raditi za Židove, Židovima se ograničilo kretanje, nisu smjeli imati bicikle, fotoaparate i tome slično - objašnjava doktor znanosti Vladimir Huzjan koji se bavi istraživanjem događanja u Varaždinu 1941. godine.

Dramatična svjedočanstva

Koliko je dramatična situacija bila pokazuje i svjedočanstvo Marije Pertl s ljutomerskog područja iz Slovenije. Dok je bila na željezničkoj stanici u Varaždinu, polovicom svibnja 1941. godine vidjela je kako od vojarne prema kućanskoj rampi prolazi kolona ratnih zarobljenika vezanih ruku na leđima.

Martin Kamenić, unuk Adolfa Steinera

- Iz razgovora s drugim svjedocima kasnije je saznala da se tu zapravo radilo o zarobljenim lokalnim, gradskim Srbima i Židovima, dakle o civilnom stanovništvu - rekao je Huzjan koji kaže kako se iz toga svega može iščitati težina situacije u to doba za sve stanovnike Grada Varaždina koji se nisu prilagodili „novom duhu vremena“.

A duh vremena bio je sramotan. Naime Varaždin je u to doba dobio etiketu prvog "Judenfrei" grada u Hrvatskoj. Nacistički oficiri koji su dolazili u Varaždin bili su zadovoljni s ustaškom vlasti na čelu sa Slavkom Medvedovićem te su Varaždin isticali kao „primjer kako treba postupati sa Židovima“. Tko zna kako bi danas izgledao Varaždin, kao i druge sredine u Hrvatskoj, da nije bilo diktature i progona „drugačijih“ tijekom, ali i nakon drugog svjetskog rata.

Tisak je bio režimski i prilagođen interesima politike

- Varaždin je do 1941. imao dvije gradske novine - Hrvatsko jedinstvo i Varaždinske novosti. Novosti su bile prorežimsko glasilo, izlazile su u vrijeme diktature i tamo niste mogli pronaći niti jednu kritiku vlasti kralja Aleksandra. Nakon 11. travnja dolazi prevrat i te novine prestaju izlaziti, a tiskarsku djelatnost nastavlja samo Hrvatsko jedinstvo, s time da dobiva zaglavlje „Ustaško glasilo“. S jedne strane imate Varaždinske novosti koje su do 1941. govorile o Kraljevini Jugoslaviji kao dogmi u čiju ispravnost ne treba sumnjati, a od '41 do '45 imate Hrvatsko Jedinstvo koje na isti način govori o Ustaškoj vlasti. Zlatne sredine nije bilo - objasnio je Vladimir Huzjan.

Židovi su morali nositi i posebne oznake

tadašnji ministar izjavio kako će NDH "uskoro riješiti židovsko pitanje na isti način kao što ga je riješila njemačka vlada"

Po svom dolasku na vlast, novo uspostavljene NDH vlasti odmah su počele donositi uredbe o ograničenju prava Židovima.

OBAVIJEST

Na temelju Naredbe Ministarstva unutarnjih poslova o promjeni židovskih prezimena i označivanja Židova i židovskih tvrtka od 4. lipnja t. g. br. 336 Z. p. 1941 g. (Narodne Novine br. 43 od 4 lipnja o. g.) pozivaju se svi Židovi po rasi stariji od 14 godina da imaju nositi, kada su izvan vlastitog stana židovsku oznaku u obliku okrugle limene pločice, promjera 5 cm. Ploča mora biti žuto obojena i na njoj u sredini crnom bojom označeno veliko slovo Ž dužine 3, a širine 2 cm. **Ovaj se znak ima nositi vidljivo na lijevoj strani prsa.**

Ograničeno im je kretanje, a morali su odmah početi nositi i posebne oznake, odnosno žutu limenu pločicu u obliku šestokrake zvijezde. Židovske radnje također su morale biti posebno označene.

Tada postavljeni ministar unutrašnjih poslova Andrija Artuković je izjavio za "Der Deutsche Zeitung in Kroatien" da će vlada Nezavisne Države Hrvatske "uskoro riješiti židovsko pitanje na isti način kao što ga je riješila njemačka vlada", ističući "da će se svom strogošću nadzirati, da se rasni zakon u najskorije vrijeme striktno primijeni".

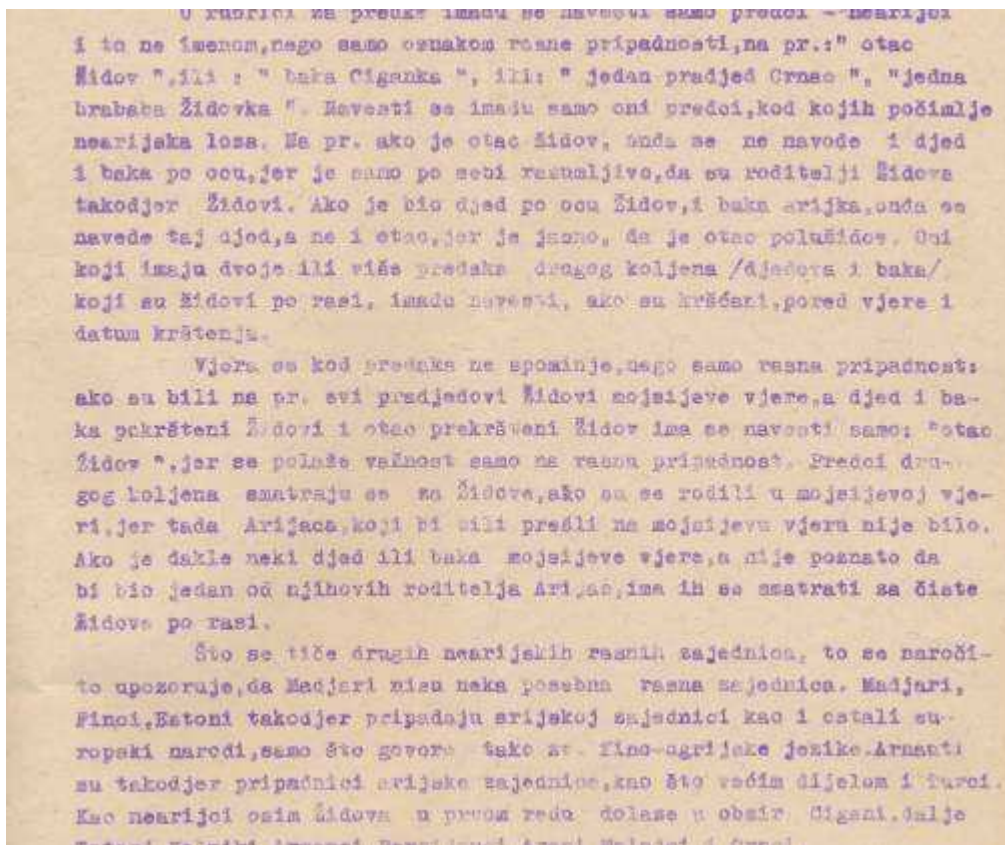
Još i prije nego prema Židovima, politika internacije, odnosno prisilnog zatvaranja pod policijskim nadzorom počela se u Varaždinu primjenjivati prema Srbima.

- Zahvaljujući izvornoj građi vidi se da je već 11. travnja, znači odmah kada su ustaše došle na vlast, u Lepoglavi interniran Milan Šuša, pravoslavac i Srbin u Varaždinu - objasnio je doktor znanosti Vladimir Huzjan zaposlen u Zavodu za znanstveni rad u Varaždinu koji priprema znanstveni članak o zbivanjima u Varaždinu tijekom 1941. godine. Njegov rad otvorio je pitanja na koja još nema odgovora. - Konkretno se to odnosi na zbivanja od 6. travnja 1941. godine, kada je počeo napad na Jugoslaviju pa do 11. travnja, odnosno do ulaska Nijemaca u Varaždin. Što se zbivalo tih pet, šest dana potpuno je nepoznato - rekao je Huzjan.

Javne službe samo za dokazane arijevsce

unutar dva tjedna svi javni službenici morali su dokazati svoje arijevske podrijetlo

Nakon dolaska ustaša na vlast 11. travnja 1941. godine, nova gradska vlast nije gubila vrijeme i odmah je počela s provođenjem rasne politike. - Svi gradski javni službenici dobili su zapovijed da moraju unutar dva tjedna dokazati svoje arijevske podrijetlo pa su donijete i upute na koji način se treba dokazati arijevske podrijetlo do trećeg koljena - rekao nam je dr. Vladimir Huzjan.

Uputa za sastav izjave o rasnoj pripadnosti

Objasnio je kako s obzirom da Židovi, Srbi i svi ostali nearijci u duhi novog vremena nisu mogli biti zaposleni u javnim poduzećima, Gradsko poglavarstvo izdalo je dokument pod imenom „Uputa za sastav izjave o rasnoj pripadnosti“ koju su trebali popuniti svi zaposleni u javnim ustanovama.

Predviđene i kazne

Za one koji ne bi takvu izjavu popunili bile su predviđene i kazne. Zaposlenici bolnice izjasnili su se i prije roka.

Za one koji ne bi takvu izjavu popunili bile su predviđene i kazne, a kako vidimo po dokumentima iz Gradskog arhiva prve izjave o rasnoj pripadnosti i prije isteka roka od dva tjedna dali su i potpisali zaposlenici varaždinske Opće bolnice. U sastavu izjave o rasnoj pripadnosti između ostalog stoji sljedeće: „U rubrici za predke imaju se navesti samo predci-nearijci i to ne imenom, nego samo oznakom

rasne pripadnosti, na pr: „otac Židov“ ili „baka Ciganka“, ili „jedan pradjed Crnac“, „jedna prababa Židovka“.

Navesti se imaju samo oni predci kod kojih počinje nearijska loza. Primjerice, ako je otac Židov, onda se navode djed i baka po ocu, jer samo je po sebi razumljivo da su roditelji Židova također Židovi. Ako je bio djed po ocu Židov i baka arijska, onda se navede taj djed, a ne i otac, jer je jasno da je otac polužidov. Oni, koji imaju dvoje ili više predaka drugog koljena (djedova i baka) koji su Židovi po rasi, imaju navesti, ako su kršćani pored vjere i datum krštenja. Vjera se kod predaka ne spominje, nego samo rasna pripadnost: ako su bili na pr svi „pradjedovi Židovi mojsijeve vjere, a djed i baka pokršteni Židovi i otac pokršten Židov, ima se navesti samo „otac Židov“, jer se polaže važnost samo na rasnu pripadnost. Predci koljena smatraju se za Židove, ako su se u mojsijevoj vjeri rodili, jer tada Arijevaca, koji bi bili prešli na mojsijevu vjeru, nije bilo. Ako je dakle, neki djed ili baka mojsijeve vjere, a nije poznato, da bio jedan od njihovih roditelja Arijevac, ima ih se smatrati za čiste Židove po rasi.

Sve se provjeravalo

Kao nearijci osim Židova u prvom redu dolazili su obzir Romi, koje su ustaše zvali Cigani

Što se tiče drugih nearijskih rasnih zajednica to se naročito upućuje da Mađari nijesu neka posebna rasna zajednica. Mađari, Finci, Estoni također pripadaju arijskoj zajednici kao i ostali europski narodi, samo što govore tako zv. Fino-ugrijske jezike. Arnauti su također pripadnici arijske zajednice, kao što većim dijelom i Turci. Kao nearijci osim Židova u prvom redu dolaze u obzir Cigani, dalje Tatari, Kalmiki, Armenci, Perzijanci, Arapi, Malajci i Crnci. Ako neki podaci o predcima nisu poznati, dužnost je svakoga da se o tim podacima raspita kod osoba koja bi mogla nešto znati o tome, napose kod rođaka ili poznatih roditelja i sl. Ako i takvim ispitivanjima nije ništa ustanovljeno, tek onda se može po najboljem znanju i najboljoj savjesti kazati, da, o izvjesnim predcima nije ništa poznato.

Ako o nekim predcima do pradjedova i prababa nije ništa poznato, ima se to navesti. Ako su inače svi poznati predci bili Arijci, izjava ima glasiti da nema nearijskih predaka." Uz izjavu stajalo je i upozorenje kako će se svaki sumnjivi slučaj morati po odredbi ministarstva unutrašnjih poslova ispitati i na temelju krsnih (rodnih) i vjenčanih listova roditelja, djedova i baka, koje će podnositelj izjave po popisu pribaviti i predložiti, da bi se tada lako svaki neistiniti navod i prešućena činjenica otkrila.

